

sükre bocsátja a szerző a tartalom részletes taxonómiai felsorolását. A nyelvoktatás tartalmának elrendezése lineáris, spirális, koncentrikus vagy modulszerű lehet. Ez a fejezet betekintést nyújt a Nemzeti Alaptanterv és a kerettantervek tartalmának elrendezésébe is.

A nyolcadik fejezet külön érdeklődésre tarthat számot a gyakorló nyelvtanárok és hallgatók részéről, hiszen a tananyagokról és tankönyvekről szól, s ez az, amivel a mindennapi tanítás során közvetlenül kapcsolatba kerülünk. A tankönyv számos funkciója közül kiemelkedik a tudományos, a pedagógiai és az intézményi funkció. A tankönyv információt közvetít, egyben nyelvhasználati modellként is szolgál. Lényeges jellemzője, hogy az elsajátítandó tananyag bemutatásával áttekinthetővé teszi a nyelvtanulás folyamatát. Ahogy a tantervek változtak a nyelvoktatás hangsúlyainak eltolódásával, úgy változtak a tankönyvek is. A tananyagközpontú nyelvoktatásban központi szerepet kapott a tankönyv, a mai, folyamatközpontú oktatásban azonban inkább a követelmények működnek mozgatórugóként. A cél eléréséhez többféle út vezet, ami több lehetséges tankönyvet is jelent. A kommunikatív szemléletű nyelvkönyvek kétségtelen érdeme, hogy a nyelvtanuló aktív közreműködését igénylik. A tankönyvpiac egyre növekvő választékkal áll a nyelvtanár és a nyelvtanuló rendelkezésére.

A tantervek értékelése különböző szinteken történik, különböző területeket ölel fel. Jelentős szerepet játszik a tantervfejlesztésben a teljesítménymérési eredmények visszacsatolása. A kilencedik fejezetben tanterv- és tankönyv-értékelési modelleket mutat be a szerző, s szintén itt találjuk az Országos Köznevelési Tanács tankönyv-értékelési szempontjait is.

A nyelvtanár tantervfejlesztő szerepét hangsúlyozza az utolsó fejezet. A mai nyelvtanár több szabadságot élvez a tananyag megválasztásában, közreműködhet a tervezési folyamatokban, jelentős szerepe van a mérésben, értékelésben. Mindez egy-

részt nagyobb felelősséget ró a tanárra, másrészt nőnek a vele szemben támasztott elvárások is. Kiemelkedő szerepet kap munkájában az intuíción és az értékelő elemzés. A XXI. század új típusú mentalitást követel meg a tanároktól. Fontos tudniuk, hogy a curriculumfolyamatok értelmezésével tudatosan irányítják az osztálytermi munkát, hogy a tanítási folyamat bármely momentumában való *aktív* részvételükkel komoly szerepet vállalnak környezetük alakításában.

Kurtán Zsuzsa könyve nemcsak a tantervfejlesztés és tanárképzés szakembereinek érdeklődésére tarthat számot, hanem segíti a gyakorló és leendő nyelvtanárt, s meríthet belőle a terület kutatásával foglalkozó nyelvész is. Méltán ajánlható bárkinek, aki a nyelvpedagógia iránt érdeklődik.

Zöldi Kovács Katalin

Gereben Ferenc

Identitás, kultúra, kisebbség

Osiris Kiadó: Budapest, 1999. 278 p.

Az utóbbi időben felélénkültek a kisebbségi magyar nyelvművelés, illetve nyelvtervezés feladataival kapcsolatos viták. A kétnyelvűség mind gyakoribb témája a nyelvészeti konferenciáknak, a szakirodalom is egyre több lehetőséget kínál a tájékozódásra. Szorosan összefügg a kétnyelvűséggel az identitás kérdése, amelyről kevesebbet olvashatunk hazai szerzők tollából. A kétnyelvűség olyan központi kategória, amely köré a kisebbségben élők értékrendszere szerveződik, s mint tudjuk, a nyelvcsere egyik állomása. A nyelvcsere pedig elősegíti az asszimilációt, csökkenti az identitástudatot.

Úgy tűnik, az utolsó percben vagyunk – akár a hazai, akár a határokon túli állapotokat tekintjük. Bibó István 1946-ban így fogalmazott: „a kisebbségi ember, ha egy kicsit is jelét adja nyelvéhez és népéhez való ragaszkodásának, gyanússá válik, és gyanúsként kezelik.” Bízunk benne, hogy ma

már más a helyzet, minden esetre ezt tükrözi Gereben Ferenc könyve, mely *Identitás, kultúra, kisebbség* címmel jelent meg.

A szerző elsősorban a magyarországi művelődési, főleg olvasási szokások kutatójaként ismert. Ezúttal annak járt nyomában, hogy vajon a határainkon túl élő magyarok mennyit tudtak megőrizni anyanyelvi kultúrájukból, iskolázottságuk, olvasottságuk milyen mértékben magyar nyelvű, s mennyire alkalmazkodott a többségi társadalom nyelvéhez és kultúrájához.

Ahogy a bevezetőből megtudjuk, már korábban is foglalkoztatták a szerzőt ezek a kérdések, ám empirikus adatfelvételre nem volt módja. 1991-ben a politikai változásoknak köszönhetően végre megkezdődhetek a kérdőíves felmérések.

A kutatás az identitástudat és a kultúrához való viszony kapcsolatára irányult, vizsgálták az értékrend és értékszemplélet kérdését, valamint a nyelvhasználat és identitástudat összefüggéseit. Vizsgálatuk tárgyává tették mindazokat a jelenségeket, amelyek szorosabb vagy lazább módon kapcsolatba hozhatók az identitástudat fogalmával: a nemzeti önképet, a vallási identitást, a történelmi tudatot és a jövőképet.

Milyen elemekből és milyen arányban építkezik az identitástudat? Mennyire függ a réteghelyzettől, földrajzi helyzettől? Léteznek-e azonos nyelvhez tartozó, mégis jelentős különbségeket mutató regionális kulturális övezetek, vagy az egyes régiók feletti összetartozás az erősebb?

Gereben Ferenc ezekre a kérdésekre keresi a választ. Először Romániában, Szlovákiában és Magyarországon végeztek elővizsgálatokat, majd Kárpátalján, a Vajdaságban, a Mura-vidéken és Ausztriában is sor került a kérdőíves felmérésekre. Miután pontos ismertetőt kaptunk arról, mit és hogyan vizsgáltak, az értékszempléleti jellemzőkről kapunk képet az „Értékorientáció, értékrend” című fejezetből.

A kisebbségi sors erős próbára teszi az identitást, konzerválhatja az értékrendet, erősítheti a hagyományos kulturális érték-

kekhez való kötődést. Ez a tendencia különböző mértékű eltéréseket mutat az egyes régiókban.

A közép-európai magyarság értéktérképén egy nyugati, fejlett polgártudatú, tradíciókhoz kötődő értékvilág rajzolódik ki. Az összetartozás és a hasonlóság jelei erősebbek, mint a kisebbségi helyzetből fakadó eltérések.

A következő fejezet a „Nyelvhasználat, nyelv választás” címet kapta. Vizsgálat tárgya volt az idegennyelv-ismeret, az iskolai tannyelv és a hétköznapi nyelvhasználat. Az eredmények a kisebbségben élő közép-európai magyarság interetnikus és interkulturális nyitottságára hívják föl a figyelmet, amely elsősorban a városi, szellemi foglalkozású réteg sajátja. Észre kell vennünk azonban az interkulturális nyitottság kényszerlemeit, sőt diszkriminációs tendenciáit is: értelmiséggé nagyrészt csak a többségben lévők nyelvén válhat az ember. Ha ez a folyamat nem mérséklődik, feltartóztatlanul felgyorsul a kisebbségi nyelv és kultúra periferikussá és provinciálissá válása.

„Azok akarunk maradni, amik vagyunk” idézi a következő fejezet egy luxemburgi polgárház feliratát. A mottó jelzi az identitástudat egyik fontos sajátosságát: a fennmaradásra való törekvést, olyan tulajdonságok megőrzésének a vágyát, ami lehetővé teszi, hogy „a személyek és közösségek tartósan azonosak maradhassanak önmagukkal.”

Interjúkat olvashatunk a nemzeti hovatartozásról, majd mintegy két és félezer kérdőív válaszai alapján vizsgálja a szerző a nemzeti hovatartozás-tudat típusait és alkotóelemeit, az identitástudat szerkezetét, valamint a nemzeti hovatartozást befolyásoló tényezőket. A vizsgálatokból az derül ki, hogy a nemzeti azonosságtudat, a jövőkép és a vallásosság általában erőteljesebben jelenik meg Közép-Európa magyar kisebbségi körében, mint Magyarországon. A tapasztalatok szerint erősödőben van a kultúr-nemzeti összetartozás-tudat, valamint az iskolázottság és az identitástudat erősödésé-

vel párhuzamosan javul a más népekhez fűződő kapcsolatok megítélése is.

Nem kevésbé izgalmas az a fejezet, amely a történelmi tudatot vizsgálja. Erős hasonlóság fedezhető fel Közép-Európa magyar nemzetiségű polgárainak a történelemről kialakított felfogásában. Közös vonásnak látszik a romboló, háborús és elnyomó erők határozott elutasítása, a biztonságra, védelemre való törekvés. A történelem által elválasztott népeket összeköti a közös kulturális hagyomány, s erre alapozva az értékelés és információk jelenkori cseréje.

Végül a művelődési és olvasási szokásokról számol be a szerző. Az előző fejezetek is meghatározó módon foglalkoztak kulturális jelenségekkel, ugyanis a nemzeti hovatartozás-tudat és az identitás-tudat válfajai is nagyrészt kulturális elemekből tevődnek össze. Az olvasáskultúrával is mint a kulturális identitástudat hordozójával foglalkozik a kötet. Először a művelődési szokásokat hasonlíthatjuk össze egy áttekinthető táblázat segítségével. Majd megtudjuk, hogyan jutnak olvasmányokhoz Erdélytől Ausztriáig, a Vajdaságtól a Kárpátaljáig.

Megállapítható, hogy szórványhelyzetben a kisebbség hajlamosabb a könyvek gyűjtésére, mint a többszerű együttélés során. Az erősen kisebbségi szituáció olyan kihívást jelenthet, amely fokozott kulturális aktivitásra, intenzívebb könyvgyűjtésre, sőt, gyakoribb olvasásra sarkallja az embereket. Tanulságos az a tapasztalat is, hogy a könyvet nem, vagy alig olvasók hajlamosabbak a borulásra, míg a gyakran olvasók általában optimista beállítottságúak.

A mennyiségi és minőségi szempontból egyaránt magasabb olvasáskultúra kedvez a kiegyensúlyozott önszemléletnek, amely az egészséges önértékelést az önkritikára való képességgel tudja ötvözni. A könyvet forogtva egyértelműen igazolódik: a kisebbségi kulturális magatartás egyik legfontosabb jegye az anyanyelvűséghez, a tradíciókhoz és az esztétikai- morális értékesség kritériumaihoz való erős ragaszkodás. Fokozottan érvényes ez olyan régiókban, amelyek je-

lentősebb lokális kulturális hagyományokkal rendelkeztek.

Bár az empirikus kutatások csak az identitás és kultúra kapcsolatát bizonyították, feltételezhetjük, hogy a kultúra meghatározó és kezdeményező szerepet vállalhat a kiegyensúlyozott azonosságtudat kialakításában, s nem csupán kisebbségi helyzetben.

Gereben Ferenc könyvét táblázatok és térképek illusztrálják. Az igényesen megszerkesztett kötetet ajánlom mindazoknak, akik bármi módon érintettek: akár a kisebbséghez tartoznak, akár a többséghez, elgondolkodtató olvasmány lehet az egész Kárpát-medencében.

S. Rábai Márta

Educatio

Vol 9, nr. 4 (2000 – tél)

Budapest: Oktatáskutató Intézet, 2000. pp. 637–864

Az *Educatio* című negyedévenként megjelenő folyóirat bemutatásra kerülő füzetének témája a nyelvtudás és a nyelvoktatás. A témát különösen időszerűvé teszik azok az elmúlt évtizedben Magyarországon bekövetkezett változások, melyek igen nagy hatással voltak a nyelvoktatásra és a nyelvtudás megítélésére, továbbá az ezzel összefüggésben elfogadott és nemegyszer nagy vihart kavart jogszabályi módosítások.

Szépe György bevezető tanulmánya (pp. 639–650) átfogó képet ad a problémaköréről, a globalizáció, a nyelvek közötti verseny, az európai irányelvek ismertetésén át jut el az iskolai nyelvoktatás eredményei és a társadalom igényei között feszülő ellentéthez, a nyelvtanulók jogainak taglalásához, a funkcionális analfabetizmus és a nyelvtanulás közötti kibékíthetetlen ellentéthez (legalábbis az iskolai nyelvoktatás keretein belül) és a teendők felvázolásához. Közben felveti a kérdést, hogy vajon mindenkinek szüksége van-e egy idegen nyelvre, és azt a nyelvtu-